

ПРИЧА „ДНЕВНИКА“

Стуб који пева

Том Ислав Османли

“Седните мало, господине Николаидис”, рече потпуковник Александрос Схинас свом саговорнику, локалном трговцу Кости-су Николаидису, једном од првака међу Грцима у Ајдину, с којим је управо започео разговор о зејбецима. “Просто не могу да пове-рујем у оно што говорите о њима!”

Николаидис, супруг младе жене и отац двеју девојчица, био је дошао да команданта војне управе града замоли да има на уму његову породицу док се он не врати са путовања у Атину, где мора да иде због прекобројних пословних обавеза. Већ му је био казао да се међу становништвом Ајдина шушка да зејбекске чете развијају све живљу ратну активност и да прете нападима на грчке снаге и цивилно становништво... Оно што тек треба да каже потпуковнику јесте молба за потпуну заштиту његове жене и деце док он буде одсутан. “Да, господине”, потврди претходно речено Николаидис, “зејбеци су одавно исламизовани Грци организирани у наоружане хајдучке групе. Тако ми сматрамо.”

“И кажете, народ их је волео...”

“Народ их овде слави као бранитеље од самовоље сајбија, од разбојника по планинама који су се бавили само дивљим пљачкањем и богатих, и сиротиње. Зејбека су се плашили државни порески службеници, од којих смо сви пропатили – и Грци, и Турци, и Јермени... посебно ми трговци...”

“Господо Боже! Зар је могуће да нас Грци нападају тако дивљачки, као највеће непријатеље?!”, питао је у неверици Схинас, устајући и шетајући по соби куће у којој је био смештен његов штаб.

Настала је пауза, коју Николаидис прекиде једноставном реченицом:

“Они су одавно Турци, господине потпуковниче. Сада су претња и за нас који то нисмо... Али, хтео сам да вас замолим...”

“Да?”

“Ја, знате, морам ових дана да отпутујем за Атину. Имам запостављене велике трговачке обавезе које већ постају неодољне.”

“Па добро, идите слободно”, кратко одговори Схинас.

“Није то тако једноставно. Имам породицу овде... Мислио сам... Да ли бисте желели да пружите потпуну заштиту за моју породицу док ме не буде било? Овде постаје све несигурније за моју породицу...”

“Ако постаје несигурно – несигурно постаје за све, господине Николаидис”, војнички одсечно одговори Схинас, осећајући налет језе који га је у последње време често обузимао.

Информације о деловању зејбекских чета биле су крајње неповољне. Добијале су подршку чак и од Италијана, а активност им је јачала. Реорганизовали су се по околним селима, чиме су град већ стављали у полуобруч. Схинас је о томе био обавестио вишу команду у Смирни и затражио инструкције, има ли, у случају снажног напада, дозволу да се са својим пуком повуче из Ајдина. Одговор је био кратак: положаје не напуштати “επ’ ουδενί” – ни по коју цену!

Затим потпуковник упита свог саговорника:

“Колико чланова броји ваша породица, господине Николаидис?”

“Моја жена Евтихија, њена мајка и наше две ћерке, Марија и Кети... Укупно нас је петоро. Знате, то су четири жене”, тихо настави Николаидис, “бојим се за њихову безбедност у случају напада чета... Зејбеци су сада огорчени на нас хришћане и потпуно су непредвидиви. Ја, ето, господине потпуковниче... ја бих чак и могао да останем овде, али моја жена и девојчице свакако треба да оду на сигурно, у Смирну, где...”

“Видећемо, господине Николаидис”, прекину га Схинас, поново осетивши језу низ кичму, али пронађе снагу да дода, “Учинићу све што могу...”

Николаидис узнеми се, “Учинићу све што могу...”

“Останите још мало, молим вас”, рече потпуковник. “Реците ми још нешто о нашим противницима. Желео бих да сазнам више о непријатељској сили која нас угрожава... Ко су ти зејбеци?”

Николаидис поново седе. Потпуковник извади две чашице и наточи ракију, коју му је поконио један од локалних Турака у знак захвалности за заштиту коју му је Схинас пружио од неког насилног Грка из локалне народне страже...

“То су одметници склоњени у планине”, рече Николаидис, узимајући у руке чашицу ракије. “Облаче се необично, изазовно, да би били примећени, али и да би застрашили... Носе чудне, набубреле високе капе обавијене турбанима. Дивљи су. Тако и изгледају. Главно оружје им је јатаган затакнут у широке појасеве у које су углављени и ножеви које они лако потезу, као и кубуре, сада већ и револвери, а наоружани су и пушкама. Носе широке бечве, најчешће са голим коленима, и високе чизме... Труде се да изгледају застрашујуће и да својим изгледом преплаше противнике. Имају посебне ритуале, па и орловски плес, који се зове зејбекчи...”

“Чекајте, па тај плес играју и наши Грци овде...”

“Вероватно је то некада био исти плес”, рече Николаидис, “али, с временом су се потпуно променили и раздвојили, њихов и наш зејбекчи плес. Остало је само име... Они га играју тешко и споро, као ратни плес, понекад са јатаганом у рукама, некад чак и у устима. Док је код нас, не знам колико вам је познато, “зејбекчи” плес туге, муке и ослобађања од животних брига, ми га играмо са много кружних покрета и различитим фигурама...”

Схинас подиже чашицу за кратку здравичу и први отпи мали гутљај. Алкохол му је при-јао. Николаидис га је пратио и, након брзог гутљаја, настави:

“Иначе, њихов вођа се зове “ефе”. Овај овде, у близини, који нас вреба с друге стране ре-ке... он је један од најкешћих ефеја...”

“Јорук...”, рече Шинас, не успевајући да се сети целог имена свог војног противника.

“Да, Јорук Али Ефе!”, потврди Николаидис. “Пореклом је из Кавкалија, једног села ту, не-далеко од Ајдина. Млад је, нема ни двадесет пет година.”

Превод на српски: Сашо Огненовски

ИНТЕРВЈУ: ДРАГАН ЈОВАНОВИЋ ДАНИЛОВ, ПИСАЦ

Живимо у време дигиталне апокалипсе

Добитник Награде Златна књига Библиотеке Матице српске за 2025. годину је песник, романсијер, ликовни критичар и есејиста Драган Јовановић Данилов, један од најугледнијих српских књижевника. Пет година је директор Народне библиотеке у Пожеги. Објавио је деветнаест књига поезије, шест романа и три књиге есеја. На седам европских језика постоји критичка рецепција његових дела, а заступљен је у две стотине антологија светске поезије. Награђиван је свим релевантним признањима у српској књижевности, међу којима и Награда „Десанка Максимовић“, која ће му бити уручена 16. маја у Бранковини. Добитник је и низа међународних књижевних награда у Италији, САД, Либану, Тунису. Збирке песама превео је су му на девет европских језика, а романи на четири језика. Аутор девет монографија о сликарима и написао је око три стотине каталога ликовних изложби.

● **Колико су у данашњем времену за писца битне књижевне награде и шта за Вас представља угледна награда Златна књига Библиотеке Матице српске коју сте пре неколико дана примили на Свечаној академији поводом рођендана ове важне институције за културу српског народа?**

– По природи ствари, сваком човеку годе похвале јер оне неумесно надимају наше самопоштовање и јачају нашу смешну убеђеност да смо важни и да вечност, свакако, мора рачунати са нама. Но, како су само ништавне наше победе и како нас једино преосвештавају наши пораз! Уосталом, нису песници само ту да примају дарове, већ и да сами даривају. Награде сам увек прихватао као последицу мог фанатичног бављења писањем. Награда Златна књига Библиотеке Матице српске ми је посебно драга, зато што себe најпре сматрам библиотекарском, па тек потом писцем. То злато у наслову награде, наравно, не призива златне полуге које се чувају у сефовима банке, већ оно етерично, љубавно злато које може зрачити само из великих књижевних дела

● **Како је војвођански песник Војислав Деспотов у песми једном рекао „свуда је место песме“, тако је Вама као комплетном ствараоцу, писцу, песнику, директору библиотеке, књига заправо све, односно може се рећи „свуда је место књиге“ у вашем животу и стваралаштву. Како видите улогу књиге и библиотека у савременом друштву?**

– Када бацим један свеобухватан поглед унатраг, чини ми се да сам читав свој живот провео по библиотекама, књижарама, антикварницама и европским буваљацима. Сматрам да је најистинитије одређење наше домаје библиотека. Држим до достојанства и самогосподства Књиге и изразити сам противник електронских књига. Мислим да је наш библиотечки систем у Србији одлично уређен и да се добро држи у времену када се и у великим културама библиотеке гасе. Верујем да ово наше време могу осветлити тек старе, заборављене и замршене књиге које ће нам тек након много читања, у тренуцима просветљења поста-ти јасне, као на крају времена. Уосталом, постоји једна руска пословица која каже да књига доспе докле ни вода не може.

● **Колико Вам је чињеница да сте један од најпревођенијих савремених српских песника постоји у стваралаштву и каријери? Да ли је превод песме или књиге по Вама, један од најзначајних момената у делу једног песника?**

– Ја сам дуго у овој средини био прегласан. Зато сам се отворио према новим културама које нисам заситио својим књигама. То је резултирало мојим учешћем на многим песничким фестивалима и иностранству и превођењем мојих књига на друге језике. Срећан сам што ми је дарована милост да пишем и што живим у средини у којој је сконцентрисана велика количина песничке енергије. Поезија је несумњиво најбољи део српске књижевности. Али данас поезија свуда у свету опстоји у малим, езотеричним круговима. Лепо је бити чињеницом француског, енглеског или шпанског језика. По мени, ако је истински вредна и ако је ваљано преведена, поезија једног песника требало би да као таква буде ва-

Фото: Б. Лукић

лоризована у једном ширем, европском и светском контексту. Највећу награду за мене представљају књиге и текстови написани о мојој поезији, као и преводи мојих књига на друге језике. Највише успеха имао сам у Француској, Италији и посебно Пољској где се, благодарећи Олги Лалић Кривоцик данас о мојој поезији више пише него у Србији. Наступао сам по великим и малим пољским градовима и увек се ту окупљало доста света наклоњеног поезији. Прошле године моја књига песама Балканска сјеста ушла је у најужи избор за међународну награду Вислава Шимборска.

● **Како сте у Вашем делу успели да помирите две наизглед различите стране ваше личности: Данилова као књижевног ствараоца и Данилова као ликовног историчара и критичара?**

– Моје су песме на изврстан начин фигурабилне. Оне почивају на призору као другачије уобичајеној реалности. Песничка слика је за мене нуклеус око кога се кристалише све остало. Моја „створница слика“ потиче од мог читања митова древних Грка који су мислили у сликама и из фасцинације многим сликарима о којима сам писао. За мене писање о уметности је пажљиво проучавање како површинских тако и дубинских потреса у њој. Себе видим као пратиоца уметности из другог плана. У првом плану су, дабоме, сами уметници блиски мом интимном бићу. Пишем о свим доменима ликовне уметности, а нарочито ме привлаче уметници који обнављају тајанствену моћ фигуративне слике. Писати о таквим уметницима за мене значи учествовати у изазовном ритуалу тумачења.

● **Собиром на то да живимо у својересном дигиталном добу да ли су по Вама млади људи довољно мотивисани да одлазе у библиотеке и галерије и присуствују промоцијама књига и отварањима изложби?**

– Ми се данас сусрећемо са једном онтолошком забуном, хаосом књига које нас заплускују са свих страна. Живот је данас престао да буде спор. Свет се много променио, свет више није чврст и стабилан. Ми живимо у време дигиталне апокалипсе која је пореметила сва наша чула. И то се наравно одражава и на читање. Чињеница је да је све мање младих људи на књижевним вечерима и изложбама слика, али је парадокс да све већи број младих људи пише поезију. Нажалост, ти млади људи су нарцисоидно усмерени на себе саме, док смо ми када смо почињали да пишемо знали поезију готово свих песника који су нам претходили. На сву срећу, појављују се образовани и посвећени млади истраживачи поезије што само може да нас радује. Само дубоке, искрене душе и високо освештене свести могу спознати поезију и доћи до онога што би Жорж Пуле назвао „надтекстуална истина“.

Наташа Бундало Микић

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

Белина сутра
Живојин Павловић
(Агора)

Пред читаоцима је капитална књига из пера значајног књижевника и филмског редитеља, која на сасвим оригиналан начин, својствен великом духу, тематизује однос стварности и уметничког дела. Реч је о другом, проширеном издању књиге Белина сутра које сачињавају текстови који су у целисти преузети из издања првобитно објављеног у београдској „Просвети“ 1983. године (посвећеног уметницима Томиславу Мијовићу, Љуби Поповићу, Витомилу Зупану, Александру Тишми, Душану Макавејеву, Љубодрагу Јанковићу Јалету), као и накнадно додати: текст „Зрачење из сенке“ (посвећен Милану Кашанину) и четири текста у оквиру целине Палета посвећене значајним личностима из домена сликарске уметности, у којој се као главни јунаци појављују Ратко Лалић, Петар Омчикус, Раде Марковић и Урош Тошковић.

Уз претходно прозно остварење Ујак наше вароши, овај роман представља интригантни диптих нашег великог писца, сталног сарадника „Дневникова недељне културе“. Кроз наратив шеретског протагонисте, једноставно названог Ујак, смештеног углавном у углу митолошко важне, свезнајуће српске кафане, и још неколико необичних, ишчашених ликова, одвија се колажна драма о гротескном и готово домановићевски сатиричном тамном вилајету људског ситног духа.

Праскорорје, Господе
Милисав Савић
(Дерета)

Ово је незаобилазна сага о успону, паду и проклетству наше вароши, али и снажна слика савременог времена у којем ни љубав (у доба вампира) нема више никакву тежину и где је постала сама себи сврха. Аутор у психолошкој равни меандрира од конотације до конотације, смењују се дијагнозе и метафоре, кошмари и парадигме, ликови и трикови, епифанија и неуроа, цитат и блистави афоризам, тамна и величанствена бол...

ПОСТАПОКАЛИПТИЧКА ФИЛОЗОФИЈА

Да погледају дом свој,
иако нису били анђели

Можда је јунакиња Ремарковог романа и испила две чаше водке да би се спасила меланхолије света, али шта је то вредело, када је меланхолија била тако коначна. Можда је постојао Град, са улицама и кућама, али само они који су живели у њему могли су да га виде, осећају. На крају су једино они знали да пронађу и препознају (своје) куће и улице када се изнова врате.

Да погледају дом свој, иако нису били анђели.

Куће, зграде, улице и паркови у том граду чије име нико није знао да изговори, па чак ни они који су били његови становници, биле су разбацине диљем Покрајине – региона, области, континента? – и њихово постојање могло се прихватити и спознати само уколико су кориснику биле познате зграде којима су те улице биле попуњаване и та је вештина омогућавала да се пронађе жељена адреса без обзира да ли се налазила на крајњем северу, да ли је почетак био на југу, а остале зграде биле разбацине на источној или западној периферији града, без обзира да ли је нумерација била праволинијска, то јест пар-непар, или је била кружна, можда чак и цик-цак.

Зато су грађани овог Града, забележио је и господин Толкин, нарочито у јесен – док је још било оних којима би нешто значила смена годишњих доба – размишљали о земљама у дивљини, а чудне визије планина које никада нису видели долазиле су им у снове. И тада би почели да говоре да ће можда и они прећи реку, једног дана.

А друга половина свести увек је одговарала “не још, не још”...

Ђорђе Писарева

ИЗ ПИШЧЕВЕ БЕЛЕЖНИЦЕ
Обездомљавање (3)

Зденка Валент Белић

Зорану Ђерићу

Жив је бескућник. Иако и даље лежи у идентичној пози, не треба тражити ситне потврде, пошто се у току ноћи преместио тик испред улазних врата зграде. Лежао је обамрло на великом картону окружен сасушеним флекама од телесних течности и просутог пива и ко год је улазио или излазио из овог стамбеног простора, морао је да га прескочи. Опкорачио га је дакле и он негодујући због ове непријатности, јер нити је имао снаге а ни времена да се бави упитном егзистенцијом. Сада га чека позориште и колико туђ толико и сопствени уметнички немир. А песнику ни не преостaje ништа друго, сем дубоког немира. Уметнику је тај немир сврха а сврха – дом, као што је бескућнику дом последњи сачувани гутљај. Апсурдна је то утеха. Уметник никада не може пронаћи оно за чим трага, и тешко да ће успети да утоли глад. Што год да створи, може конзумирати тек неко други.

Журио је, чекао га је радни дан, чији устањени образац, како је мислио, не би требало нарушити. Срећа, мада прилично чудна, била је што је улица скоро пуста. Тих неколико пролазника били су странци.

Када би барем у џепу пронашао још који динарчић да га удели сиромашу за спас

својствене обездомљене душе, али препишавши џепове, проналази само воштаницу. То га баш изненади, не сећа се одакле му. Остаде да стоји изнад склупчаног сиромаша одједном не знајући шта да ради. Да ли је прикладније да му свећу остави или пак треба да је понесе? Ко ме ће од њих двојице светло бити пре потребније? Ко ће се први укрцати на сплав да пређе дубоку мрачну реку путањом која ће од сад па надаље мање зависити од путника а више од кормилара. Тешко је рећи ко смо заправо, путници, кормилари, сплав или тек мрачна мутна вода са којом ће напослетку свако морати сам да одлучи шта ће.

Можда би такву филозофску расправу заподену у кругу својих блиских пријатеља и вероватно би они умели да релаксирају бремениште мисли, али нико од њих није срео. Улице су већ неко време аветињски пусте. Живе душе. Хо-дао је околним пролазима, пролазом поред Николајевске цркве, Пашићевом до Саборне, кроз Златне греде водећи на повоцу мршавог белог пса, али као да се и град изобличио и до јуче познати простор, сада му је деловао туђе. Свет му се

пред очима мења и он постаје странац људима и предметима. Једног је човека тог дана ипак успео да препозна – бескућника који се у међувремену увелико уселио и одомаћио у ходнику њихове зграде. Дошао је мало-помало до самих врата његовог стана и то му је пружало прилику да га неометано и дуго посматра, да се загледа у његово благо преплануло али у суштини младо и лепушкasto лице, седу браду и проћелаву главу, а када је скинуо капуљачу, видео је и да му је коса на потиљку везана у реп. Учинио му се познат. Ни он неће никада остарити, осмехнуо се удомљеном бездомнику на сопственом прагу и схватио да гледа у сопствено лице.

Завукавши руке у џепове, приметио је да су биљке проклијале и да почеле су расту. Да ли ће свет волети оно што из њих израсте?

„Кад умрем, нека мој прах
Прослу тамо где бежах...”

Ветар да ме разведе,
Помешан с тлом, посеје...

С кишом, да ми је знати,
Хоћу ли проклијати?

Потоком, сливен с Ф. Горе,
Дунавом, па у Црно море? ■

КРИТИКА НЕДЕЉОМ
У себе сишавши

„Изван, изнутра”, Жељка Аврић (4СЕ, Београд 2024)

Пише: Сања Перић

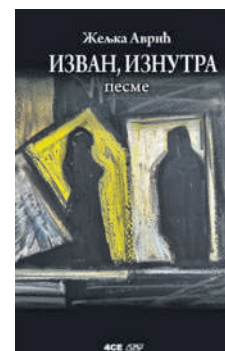

Свети Јустин Ћелијски је забележио: „Боже, свуда сам те тражио, а ти си био у мени, а ја сам био ван себе”. Ове речи у многоме подсећају на лирске јунаке Жељке Аврић, који, стичући смелост да поново погледају изнутра, преображавају туђинца и целата у себи у Богочовека. Да би то учинили они постају „у себе сишавши”, суочени са мрачним истинама о себи, али и са пркосом и вољом која им не да да се „додворају смрти”. Начин на који ауторка пева о оваквим граничним, драматичним ситуацијама, али и о другачијем доживљају свакодневице, издвојило је њену књигу прошле године у ужи избор за награду „Милица Стојадиновић Српкиња”. Слободни стих, али и рима изненађујуће гипкости и жетине, обичан, мали човек, али и филмске сторије о необичним људским судбинама, налазе своје место у поезији која спаја модерни сензибилитет и традиционалну бригу за језик и дух народа.

Мада је критика одавно препознала књижевност којој је у фокусу мали и обичан човек, нијансе у приказу оваквог типа личности нису још увек дефинисане. Ако се људи са маргине могу поимати као мали у односу на систем који их не препознаје, они свакако нису обични, те су као такви занимљиви, узбудљиви, па и егзотични као предмет књижевности. Жељка Аврић фјодоровски надахнуто љуби бездомне и бедне, пишући о „музеју локалних губитника”, о човеку који слава на клупи, о фаталној жени и проститутки. Међутим, она иде корак даље, пишући и о онима који нису занимљиви савременом песнику: жени без „изграђеног става, разрађеног посла и статуса”, младићу који одлази јер је „сувишан човек” и „шраф у систему”, грађевинском раднику, људима у редовима и жени пред излогом. Зато су јунаци првог циклуса „Ходачи, Сенке” неименовани обриси и пролазници на улици, све до Слободана, радника на скели, који је паралисан страхом од висине. Ни остали нису ослобођени стрепњи, илузија и заблуда, али други циклус, „Смрти, Посмрћа”, мења тон певања, уносећи инат и вољу за отпором.

Борбени дух, виспиреност и непоколебљивост песникања дели са писцем коме посвећује песму „Кочић Петар, кћери својој”. Дотичући у својој поезији чворишне тачке његовог дела, земљу, језик и веру, и она сама постаје једна од његових кћери, али и сестра Достојевског, Црњанског и Ракића. Циклус „(Не)љубавне” потврђује да Жељка Аврић плете танану интертекстуалну мрежу, која прекрива све оно што љубав није, да би лако и без сувишних украса изронило оно што љубав јесте, као у песми „мисао о њему је јутарња светлост”. Таква, једноставнија и краћа поезија у збирци, успелије преноси поруку од дужих, наративних песама. Једна од најбољих и носи назив „Песма тренутка”: „[...] свисла од чуђења бола ужаса / то клупче плиша скашена маса // која је некад дисала прела / и одједанпут зацвилела // у неверици и бременој / шта јој то би неснађеној // од живог бића тек једна флека / на савести нечовека”. Друга песма о животињи, „Коњска судбина”, успоставља фини песнички дијалог са Ракићевим „Долапом”, приказујући људски живот не као преживљавање, већ као достојанствено трајање упркос несрећи и мукама.

„Флека на савести нечовека” при крају збирке поново постаје налик на сенку, као што је и целат само „сенка негдашњег човека”. Тиме се поетска књига Жељке Аврић заокружује у идеји да сенки нема без мрака, али и да се, као у циклусу „Помрачења, Свици”, кроз таму ипак пробија светлост. Песникања то не открива на некакав наивно романтичан начин, већ јасним усмерењем на улогу коју човек сам игра у сопственој патњи. Зато су на почетку лирски јунаци у костимима, „скрпљени и по шаву / преобучени”, док се при крају појављују елементи „крвавог театра”. И песма „Отвори нећу ти ништа” на суров начин разоткрива механизам насиља у којем се само глумци мењају, док улоге остају исте. Оно по чему се женско писмо Жељке Аврић разликује види се можда најбоље у овој песми: мајка је та која у детињству vara и прети иза затворених врата, да би то касније чинио момак или муж. У новој збирци старим темама и проблемима поново су отворена врата, али уз другачији приступ – и изван и изнутра – чиме се нуди и дубљи поглед на саму природу људског постојања. ■

ГОЛИ И ОБУЧЕНИ: ПИСЦИ И МОДА

Тесно ми га скроји, нане

Пише: Љубица Арсић

Дворишна капија код Боре Станковића, упадљиво велика и „јака као град“ важан је излог продуцирања. Софка на њој стоји, с рукама прекрштеним на леђима како би се још више испрсила, и дрско гледа у пролазнике. У дрвеном оквиру, као на насловној страници модног журнала, девојка представља заносну слику урамљене лепоте и младости, али у тим давним временима, капија означава и црту пре које се не сме.

Кад се Софка задевојчила, капија није могла да поваздан буде отворена, а она сама није смела да се тамо изложи а да је мати не трепери и провери како је обучена. Ако се у њеној тоалети случајно поткраде нека мала немарност, шта ће онда рећи чаршија?! Не само да је капија простор на којем се срећу момци и девојке, већ то како се неко понаша на капији показује његов друштвени углед, открива како се тај осећа и како доживљава себе. Пошто је Софка у свему посебна, слободно је излазила на капију кад год јој се прохте. Од своје лепоте ништа није сакривала, чак јој је одећа помагала да се сакривено што више пред другима покаже. Шамија (марама) никад натушена на чело, какав је иначе био обичај у девојачком стици, није сакривала цвеће у коси. Тако забачена, истицала је њено дрско и слободно држање којим је ова секси мудирица изазивала сваког ко би ту да прошао и погледао је. Софкин ерос био је херојски позив да који од момака макар погледом застане и са њим се ухвати у коштац.

Њено попрсје, увек стиснуто у тесне јелеке, појављује се као узбудљив приказ балканског послетурског доба испуњеног пометњом севдалија при хитром напуштању српске убавиње чуване иза високих плотова и закатанчених капија. Османски аксесор утицаје на врањанску моду с краја 19. века, што нимало не изгледа давно нити превазиђено, јер подсећа да су се утицаји задржали и код данашњих миленијалских лепотица са грудима пренапученим у тесним мајицама. Кад Софка на горњем спрату паја и ветри собе за Ускрс, прса јој се „сламају и крше“. Гла-

ва овлаш завијена великом зејтинли марамом што истиче лице, позива да се добро осмотри оно испод мараме, у контрасту истакнуто-покривено, или сапето - широко повијено, као код чувене Манеове слике са нагом излетницом на трави међу мушкарацима у строгим црним оделима.

Узбуђење које за тело има оновремена женска одећа, већином лака и у светлим бојама, градацијски се пење и у сцени кад се Софка спрема за процес. Кошуља од жуте свиле нежно милује и изазива трнце подстичући да Софка иживи своје забрањене снове. Више него обично, тешке и веома набране шалваре голицају је око бедара скривајући обрине намењене замишљеном мушкарцу „Само је око јелека имала много посла. Он јој је био много отворен и много тесан.“ Једва га је била закопчала, те је после морала једнако да се извија плећима и бедрима испробавајући да ли јој неће пући. Кад пред свадбу Софка, огрнута скупоценом чојаном колијом иде до амама да се последњи пут окупа као девојка, осећа како је та колија, иако је крагном меко милује по врату, ипак стеже у плећима и око кукова.

Спутаност коју изазива тесна одећа, отпор који одело пружа брзим покретима, стежање које делује на уздржано држање, на став и положај руку које морају бити одвојене од тела, све то што одговара смирености и достојанству, угледу и осећају важности, дрешти се и ослобађа у призору баханалија на Софкиној свадби.

Нису притиснуте само жене, суспрегнуте су и мушкарци. Када Софкин свекар, газда Марко, увиђа да се сувише препустио заносној лепоти своје снахе, он слуги наређује да га одећом притегне, желећи да се тим стежањем призове памети. „Арсо, појас и силав!“ – једва је промуцао, наслоњен уз дирек врата, чекајући да га Арса опаше.

Тесна или комотна, углађена или изгужвана и обучена као на препад, варочки отмена или са детаљем који одаје, као онај газда Марков ножић са старим зарђалим кључићима, који он никако не сме да пред Софком окачи о појас, одећа не чини човека, али на сложен начин говори о њему. Сасвим је сигурно да она, ма колико се многи трудили да докажу супротно, није у стању да сакрије нечији унутрашњи калуц. ■

СЕЋАЊЕ НА ПАВЕЛА ЧАЊИЈА, УМЕТНИКА КОЈИ ЈЕ СПАЈАО КУЛТУРЕ

Лет гвоздене птице

Пише: Јасна Кујунџић Јованов

„У вишеспратници Павела Чањија за сваког има барем по један ниво. Ту је прича, ту је визуелно задовољство, ту су симболи који у нама буде нешто исконско, несвесно,“ написао је у каталогу изложбе графика Павела Чањија 2001. Светозар Поштић. У Чањијевом обимном стваралаштву, започетом 1979, заиста се запајају слојеви, додуше не радикално одвојени једних од других, већ обликовани у повезан низ уметничких исказа. У духу идеја тада актуелних на Новосадској уметничкој академији, био је заокупљен визуелном интерпретацијом непосредних видика. Различите варијације кровова покривених црепом и насељених птицама делују и апстрактно, и као стварни поглед на зграду у суседству. Та двојност ће пратити и касније Чањијеве радове: исечци из живота прелитаће се с елементима симболичког или алегоријског значења. Ране графике настајаће напредо с применом цитата отисака са студија. До значајнијих преломних тренутака долази 1986. и 1987.

На изложби на Трибини младих Чањи је цртежом исказао однос према боји, коју уводи као новину и коју касније неће напуштају. Његове графике, такође ће убудуће изгубити монохроматски карактер, а попримиће опсесивно интересовање за симболику или фантастику. Ова промена донела је нову сложеност фигуративних вредности: наглашену наративност која подражава и наглашену тематску сложеност. Већ се називу елементи које ће Чањи током времена приказивати самостално или доводити у обично немисливе односе: људску фигуру, елементе биљног и животињског света, рибе, птице,

шкољке, машине, нарочито авионе, бродове и чамце, елементе древних култура и реалне прилике из живота војвођанских Словака, људе, печате, стари новац, ведуће изумрлих и постојећих градова.

Промене у Чањијевом проседеу одигравају се у кратким временским секвенцама, тако да већ 1989. започиње циклус *Гранџа* где тело постаје средство израза у преокупацији еротиком. Присутна на различите начине, али увек у границама врхунске уметничке интерпретације, ова окупираност превазилази војвођански поглед и мистификацију, попримајући наглашено поетички тон. У складу с брзим променама интересовања, већ у наредним годинама на Чањијевим графичким листовима појављују се *Гвоздене птице*: реч је о имагинарним моделима авиона код којих је пажња уметника усмерена више на њихову унутрашњост, на сложеност необичних покретачких механизма, него на чињеницу да се ради о машинама које, способношћу да лете, могу да конкуришу природи, односно птицама. То је и време када уметник посвећује пажњу националности којој припада и окружењу где је стасавао – традицији војвођанских Словака.

Истовремено, након многобројних изложби, од Сплита, преко Новог Сада, Ријеке, Бачког Петровца, Постојне, Сремске Митровице, Београда и других југословенских и европских градова, почиње да излаже и у Словачкој, у Прешчанима (1990) и Братислави (1998, 2004, 2011), или у амбасади Републике Словачке у Београду (1999), где

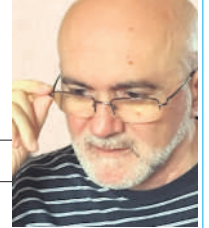
је прикзео репрезентативни избор из опуса. Крајем прошлог века Чањијеве графике карактерише комбиновање различитих фрагмената који замењују уобичајену графичку плочу сажетих у циклус *Pictus orbis*: у почетку се ради о отисцима старог новца и печата, а касније и фрагмената претходних графика. Поред аутоцитата, такође су укључени и цитати познатих радова аутора из различитих епоха, као што је Бројгел, или парафразе познатих уметничких исечка.

Уз цитатност јавља се и фантастика, у приказивању градова (Нови Сад, Вавилон), а доведена је до ироније у инсталацијама у којима предмети и бића из графика у специфичним комбинацијама показују намеру да се визуализује како „ништа људско није старо“. Ове инсталације излагане су 2000, у Културном центру, као и у Галерији „Печат“ у Новом Саду. Компилације графичких листова и различитих редимејд предмета Чањи је показао и на изложбама 2002. у Новом Саду, као и на 6. бијеналу словачких ликовних уметника у Бачком Петровцу. Интензивно стварање и надаље ће пратити интензивна изложбена активност, често у мањим центрима попут Кулпина, Нове Пазове или Бачког Петровца. У београдској Галерији 73 приказао је 2019. личну ретроспективу „Аутобиографије“.

Компилације „неспојиво“ и варијације богатог тематског асортимана остаће и надаље основ графичарског а повремено и сликарског рада, као и све чешће посезање за темама из словачке традиције, с представама фолклора и анонимних или познатих личности. Опробао се и у из-

ХОМО ПОЕТИКУС

Разговор с Богом

Анђелко Заблаћански

Госпде мој, спаси ме од мене прво
Од свих поганих мисли и грубих речи
Од једа што буја кó с пролећа дрво
И гордости што ми пут ка Теби пречи

Спаси ме приземних жеља у мом бићу
Сваке самовоље и разних обести
И умери ме, Боже – у јелу и пићу
Дај ми да тихујем у својој јарости

Спаси ме, Свевишњи, од зависти других
И моје ка њима добрим или лошим
Спаси ме од прича бездушних и дугих
И да се никада улудо не трошим

Помози да спознам мир душе што јеца
Да дамари моји у другим људима
Искрено трепере кó кад бесмо деца
Док им срце бије у мојим грудима

Госпде мој, спаси ме од мене прво
Спаси ме приземних жеља у мом бићу
Спаси ме зависти с којом сам се рвó
Помози да спознам мир који грлићу

из рукописа

ради екслибриса, као и дечјој илустрацији. Посвећеност националној традицији војвођанских Словака и истовремена припадност двома културама, донела су му признања *Идентификациони код Словачке* (2012. као први страни уметник) и *Pro Cultura Slovaca* за 2023. Такође је добитник многих других југословенских, српских и међународних награда.

Рођен 19. јуна 1953. у Качареву, у словачкој породици, Павел Чањи је био графичар, сликар, ликовни педагог, илустратор и организатор културних активности. Након завршетка Академије у Новом Саду (класа Халила Тиквеше) магистрирао је на ФЛУ у Београду, у класи Бранка Крсмановића 1983. Поред чланства у УЛУУ-у, био је члан Удружења графичара Словачке и Графичког колектива Београд. Учествовао је на више стотина групних и приредио око 40 самосталних изложби. У великој мери је допринео промоцији словачке културе; у бачкопетровачкој гимназији предавао је до 2007, а водио је Словачко војвођанско позориште, а потом Музеј војвођанских Словака. Преминуо ју у Кулпину 3. јануара 2025. године. ■

ДЕВЕТА УМЕТНОСТ: „КАПИТАЛ&ИДЕОЛОГИЈА“

Историја (не)једнакости

Пише: Драган Стошић

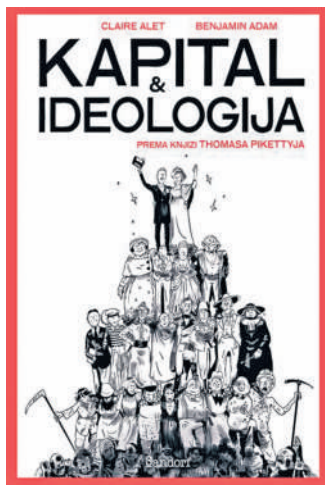
Књига Томе Пикетија *Кратка историја једнакости*, где он истражује развој догађаја који сежу далеко у прошлост, а тичу се неједнакости међу друштвеним класама у различитим друштвима, инспирисала је француску новинарку Клер Але да покуша да озбиљну тему (не)једнакости преточи у медиј који успешно барата причама у сликама, а познат је, на овим просторима, под именом стрип. Како би своју идеју реализовала на најбољи могући начин обратила се Бенжамену Адаму, француском стрип аутору и илустратору за децу, што је резултовало крајњим продуктом, графичком новелом (како је стрип називан последњих неколико деценија 20. века, у свом поодмаком периоду кандидатуре за статус девете уметности) под називом *Капитал & идеологија*.

Године 2022, париска издавачка кућа *Éditions du Seuil*, дала је зелено светло да се ова стрип адаптација Пикетијевог дела појави на тржишту, а две године касније, крајем 2024, и читаоци у Србији добили су прилику да се упознају са главним јунаком, Жилом, рођеним крајем 19. века, и развојним путем следећих осам генерација његове породице, захваљујући новосадској *Академској књизи* и преводитељки с француског, Горани Продановић. *АК* је раније објавила и оригиналну Пикетијеву књигу.

Обимно историјско истраживање, које ауторски тандем, Але и Адам, често зачињу хумором, заправо је породична сага коју отвара поглавље *Жил, 1901*, а затвара *Леа без Игоа, 2016*. Жил, дакле, представља рентијера, привилегованог члана изразито неравноправног друштва у коме је власништво светиња. Он, његова породица и његово окружење, биће сведоци промена облика богатства и друштвених модела. А поменути тандем, у покушају да одговоре на питања одакле потичу неједнакости и зашто опстају, и како су различита људска друштва, од ропства до хиперкапитализма, оправдавала своје економске и политичке режиме, сецира историју Европе и света, два велика и рата у ово модерно време, као и технолошки напредак света у коме живимо.

„Економска питања су превише важна да би била препуштена неколицини стручњака и лидера. Кључна фаза у преображавању односа моћи подразумева да грађани стекну сазнања из ове области“, уводи Пикети читаоца у своју *Кратку историју једнакости*. А, тог лајтмотива држаће се и Але и Адам на више од 150 таблица ове узбудљиве илустроване приче, која се завршава *Предлозима*, за могућа решења, и одлуком Леа да отвори ковчежић са тавана породичне виле у Аркашону. Што би, или ће, причу о *Капиталу & идеологији* вратити на почетак. А, ту је и Пикетијев завршни цитат: „Историја сваког друштва одувек почиња на сукобу идеологија и потрази за правдом“.

Битно је, на крају, поменути да је сличних подухвата у историји девете уметности било, и да ће их свакако бити и у будућности, јер је реч о медију који омогућава креативни третман озбиљних, економских и политичких тема. Подесећамо, овде, на крај 1970-их година у некадашњој Југославији, када је објављена књижница *Маркс за почетнике* М. Риуса (*SIC / CCD*, 1980), што је била прва књига из културне едисије *За почетнике* у којој се на забаван, али и врло информативан начин у стрипу презентирају различити друштвени феномени и аутори: „Мексички цртач Риус у тој књизи на популаран начин представља живот и дело Карла Маркса, детаљно објашњавајући филозофски, политички и економски контекст у којем је Маркс живио и радио...“ појашњено је тада. „Визуално врло привлачна, а уједно стручна и компетентна, ова се сажета интерпретација Марксове филозофско-економске мисли одликује прије свега ангажираним приступом с недвосмисленим симпатијама према радништву као трајно израбљиваној друштвеној класи“...■

ОТИСАК ЗА ДВА ВЕКА ЛЕТОПИСА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Сјај крилатих књига

Пише: Данило Вуксановић

Две стотине година означавају време унутар кога су светлом обасјане бројне насловне странице, вињете и илустрације, преломни и ортографије, слогови и иницијали. Визуелна различитост корица настала кроз време подсећа на вишеструка лица Летописа Матице српске и као таква, чинила се погодна да буде повод, изазов и предлог за настанак новог уметничког дела – графике. Уметници су добили факсимиле графичких решења прошлих али садашњих бројева Летописа и на основу њих остварили нове отиске у различитим графичким техникама. Савремени графичари одговорили су на задату тему, свако на свој начин, једни аутентичном поруком свог ликовног језика, други тако што су парафразирали симболе, боју и слова са понуђених предлога.

Уљеша Цолић - Вишеструки профили, (с)резани у линеолему подсећају нас како два столећа Летописа Матице српске, чине, пре свега људи. На-лик Тримуртију, троструком бо-жанском извору, и овај графички лист унутар којег се истура кру-жни портретни амблем упућује нас на будне очи прегалаца писане речи у огледалу искусног читаоца.

Владо Њаради - Сво типографско богатство, у колоритним образима саздато, уметнуто је у словној мре-жи на жућкастој хартији, као у *кованлуку* азбучног мозаика. Грб Матице српске подржан је сенови-том перголом у залеђу, уз разли-чито бојена слова и бројке, у хоризонталној и вертикалној. **Снежана Петровић** - Искорак у минија-турно – маестралном захвату мецотинте, у изгладаним траговима оншалације, пред нама је оте-лтоворио фигуру Мелисе под окриљем жита. Видимо је како је прихватила патинирану плетару са крилатом огрлицом око суженог врата. **Сања Жигић** - Историја српске културе и писмености кретала се споро вијугавим путевима, баш као на листу са приказом забаченог планинског села. Означена путања делује као светлосни траг, ознака трно-витог успона пуног узбудљивих преокрета. **Горан Кнежевић** - У тамној сепији, у маниру истинске школе графизма, у преплетима линија, као у густом грму без лишћа, стајао је печатолики амблем Матице српске као спасоносни ин-сект – пчела. Окрајком збијених цртачких бравура, при-мећујемо серифна слова летописног облика као наше поносито обележје.

Данило Вуксановић - У илустрацији коју је објавио Теодор Павловић са леве стране постамент и кошнице препознајемо персонификацију књижевности, Минерву и Генијуса. На литографисаној алегорiji је и фигура жене са огледалом у руци (*Major fatio Prudentia*) на коју је основана лира а иза, разрушен храм али и биста Доситејева, коју је из сенке, пригрлила сова.

Зоран Тодовић - Као на чистом стегу, преузетом са каквог мраморног споменика, уграђеном у темеље храма, вибира графички лист. Сребрнасти, пригушени фон обезбеђује мерило уташних тонова, исписаних приповетки и сонета на црквенословенском језику. **Вишња Николић** - У облој форми слично нару, вољу изобилном али још више грешном, сакривена је енергија једноставне ар-

тикулације. Ситна слова као пчелиње кружење, одашиљу говор унутарњег звука и сажимају непролазност изговорене речи. **Јелена Средановић** - Из дубине морских остава као у огледу Ива Клајна. Пледом у пенушаве небесне ковчуге.

И знамо да облак може у себи да упије сјај крилатих књига и блиставих векова. У тренутку када од погледа очекујемо да нам отвори срце. **Вида Стефановић** - У ком лексикону митолошких појмова се налази тумачење двојног света, када се девичанска лепота изједначава са вишебојним отиском “Као јелен”? Мора да је бивало, и на страницама Летописа се прелиставало. **Милан Игњатовић** - Вечити, анђeosки звук, запретио је у једној жици у овом народу. Летописно обележе-

Рад Зорана Тодовића

но схватање света кроз десетерачки слог, у епском замаху и даху, ликовно је ованчано трима бојама. Црвена и црна на белом папиру започињу стихове издаље, како и доликује. “Гуслорез” постаје звонко *приударане*, силуета јасно уздигнутих величина Филипа Вишњића или Игумена Стефана, исто је. Јер осим њих, многи су гусларским начином, превлачили преко утегнутих струна гудало без страха у древно доба. И то, знатно дуже него што је испод штампарског ваљка излетео Летопис Матице српске. **Александар Лека Младеновић** - У марго је отисак изашао, бојама популарне културе подвучен, компонован искусно, као за милионски тираж. Звезда је најављивала долазак срп-

ске учености коју најбоље можемо заденути под штап Доситејев, видљив на чувеној Валдецовој скулптури али и на нашој графици. **Никола Илић** - Светлини графичарске мисли устројио се по Трандафилиној задужбини, изнад главног улаза, са онедавно враћеним каменним крстом. На овом графичком отиску, у два лучна прозора смештено је знамење Југа и Севера. Лево је Пећаршија наместо завесе на прозор ушла док се десно види шиљати торањ пештанског парламента. **Сајака Кавамуре** - У тананом слоју деликатних односа, прилази звук са Истока, са друге стране земљиног опхода. У центру графике, девојка као у лист одевена, рукама придржава цвет. Изнад њене главе, ружина грана заплетена је негде на средини, у наговештају лемниса. Девојка гледа ка Белој пчели, својој претходници, исходшту. У првим *частима* Летописа излазиле су гравире у функцији вињете на којима су кошнице уз руже, ловорово и храстово лишће. Путоказ је довољно јасан. На његовом трагу се могу повезати два посве различита графичка учења

Поред изложбе графика, истим поводом осмишљен је “Књиљарник за Летопис Матице српске” осликан и украшен рељефом преузетим са споменице “Два века Летописа”. Мапе са графичким отисцима, орман и споменица остаће трајно записани у богатој традицији обележавања матичиних јубилеја, на *пољу* потоњим генерацијама. ■

ПРОЗОР У СВЕТ

Она која је постала сунце

Шели Паркер Чан
Лагуна, 2024.

„Она која је постала Сунце“ је дебитантски, вишеструко награђивани роман Шели Паркер Чан, аустралијске ауторке млађе генерације (у међувремену је објављен и његов наставак, код нас такође преведен, „Онај који је удавио свет“). „Она која је постала Сунце“ је роман о девојчици Џу која узима идентитет свог мртвог брата, и заузимајући његово место, отима и његову судбину. Роман би се могао окарактерисати као историјска фантастика, са примесамa билдунгсромана; нарација прати Џу, њено одрастање, и животни пут са дна до неочекиваних висина. Рађња је смештена у 14. век, у Кину за време монголске династије Јуан, у сумтно време великих побуна у земљи. Сем што су одређене историјске чињенице измењене, елементи фантастике нису превише изражени, и већина сцена су реалистичне, ако занемаримо „ситницу“ да Џу има способност да види духове мртвих (али углавном избегава да обраћа пажњу на њих). Ова врста фантастике углавном се ослања на традиционалну књижевност Далеког истока, и на фолклор, и далеко је од оне савремене, толкинсовске, какву обично очекујемо од западних аутора (што није превелико изненађење јер је Чанова, мада Аустралијанка, са мајичине стране кинеског порекла).

Реч критике

Чанова успева да балансира на невероватној линији која савршено чува заразни шарм кинеских забавних романа и савремених гламурозних историјских ТВ серија, док у исто време приповедање и ликови имају дубину далеко озбиљнијих нарратива, утемељених у кинеској култури и филозофији живота, смрти, и ратовања. Они који су одрасли на интернет култури препознаће у ликовима Чановеве из анима и других медија познате топове попут прерушене девојке снажне воље која израста у опасну гендер бендер хероину, неземаљски лепог негативца, или пријатељства отвореног и непосредног младог принца и његовог хладног генерала, при чему сви ти јунаци коначно добијају трећу димензију, претварајући се из привлачних али ипак плоских типских јунака у комплексне и реалистичне особе. Исто важи и за све велике драматичне сцене и обрте који код Чанове добијају на дубини, не губећи притом ништа од заразне енергије који карактеришу препознатљиве нарративе популарне културе. Осим тога, ауторка озбиљно промишља позиције аутсајдера у друштву, вечитих странаца, односно „оних других“ суптилно и ненаметљиво премишљајући питања пола, родних улога, и сексуалности. Настасја Писарев

Цитат

Затекла је камени град како лебди у облацима, са углачаним кривама зелених кровова под црепом како одблескују светлост далеко горе. Калија је била затворена. Тада је девојчица схватила како давно обећање неког сељака не значи ништа. Она је била само једна у поплави очајних дечака окупљених пред манастирском капијом, који су преклињали и кукали да их приме. Тог поподнева изашли су монаси у одорама сивим као облаци и дрекнули на њих да оду. Дечаки који су тамо преспавали ноћ и они који су већ схватили колико је узалудно да чекају, отетурали су се одатле.